
Francesc Vicent Garcia i el Barroc hispànic

per *Albert Rossich*

Francesc Vicent Garcia fou el capdavanter d'un període intens de la literatura catalana que fins ara s'ha conegut poc i s'ha valorat menys.* No sempre havia estat així; encara a començament del segle XIX Josep Pau Ballot considerava que l'època «en que florí més» la llengua catalana era la que abraçava «dels escrits de 1600, fins als de las últimas corts celebradas en 1702».¹ I Francesc Jobert de Paçà, autor de la que podem considerar primera síntesi històrica de la literatura catalana² (que és estudiada des dels orígens fins a l'època contemporània), considerava l'edat d'or de la literatura espanyola com un període presidit per dues grans figures amigues que es disputaven el favor del públic: Lope de Vega i Garcia, és a dir, «*les deux poètes espagnols les plus marquans du dix-septième siècle, et que leurs noms sont essentiellement liés à l'histoire littéraire de l'Espagne. L'un, Vincens Garcia, termine la série des poètes catalans; et son talent distingué, son heureuse facilité, et la grâce de quelques-unes de ses compositions, font encore aujourd'hui l'admiration de ses compatriotes; l'autre, Lopez [sic] de Vega, doué d'une imagination brillante et d'une fécondité prodigieuse, créa en Espagne l'art dramatique, et se fit pardonner ses trop nombreux succès par la*

* Agraïxo a Joan Alegret i Modest Prats les seves observacions, que han permès de precisar algunes afirmacions d'aquest article.

1. Josep Pau BALLOT TORRES, *Gramàtica y Apologia de la Llengua cathalana* (Barcelona s. d. [1813-1815]), p. 263.

2. *Vid.* la nota següent. Sobre aquest autor, que escrivia el seu cognom sota la forma francesitzada Jaubert de Passa, cf. Joan ALEGRET, *La Literatura a Catalunya-Nord entre 1808 i 1833*, «Mayurqa», núm. 19 (1979-1980), ps. 132-133.

*talent dont il fit preuve, et surtout d'avoir ouvert la marche aux poètes castillans».*³

En un article recent ja he analitzat amb profunditat la fortuna literària de Garcia.⁴ Però aquesta citació permet situar en un context hispànic la gran revolució que representa per a la literatura catalana l'aparició de la figura de Garcia iniciant un moviment de profundes conseqüències. «Història i geografia —diu Grilli— combinaren un *pastiche* cultural i lingüístic no mancat de suggestió en els seus aspectes de ruptura i d'innovació de la pràctica de l'escriptura.»⁵ Justament un dels motius que duran els romàntics a abjurar de l'obra de Garcia i els barrocs serà la castellanització del llenguatge literari i la identificació amb un projecte estètic liderat per la literatura castellana.

Ens erràriem si penséssim que la literatura catalana barroca no representa res més que una submissió aïllada a la literatura d'expressió castellana. El fenomen català s'emmarca dins un moviment més ampli, en el qual tenen cabuda altres literatures «nacionals». El primer a situar l'obra de Garcia en un marc més ampli que el de la literatura hispànica fou Joaquim Molas,⁶ seguit en això per Giuseppe Grilli. És Grilli, al capdavant, qui parla de «la identificació supranacional que les diverses formulacions de la poesia barroca persegueixen», i de «la determinació d'un àmbit europeu per al projecte poètic de Garcia».⁷ Amb tot, analitzant l'article de Molas de què parteix Grilli veiem que l'obra de Garcia és comparada amb la d'una sèrie de poetes (la majoria castellans, però també un portuguès i un napolità) que tenen una cosa més concreta en comú: pertanyen al mateix estat.

Prescindint ara del fet que això és aquí segurament una coincidència casual, els intercanvis hispano-italians en aquesta època i la importància del Barroc napolità obren, en tot cas, una sèrie de preguntes a les quals els historiadors de literatura comparada podrien donar resposta. ¿Fins a quin punt, per exemple, la literatura castellana «funciona» com una autèntica creació metropolitana, imitada directament pels escriptors d'uns altres territoris amb tradicions literàries diverses? ¿Quina és la influència real de les corts virregnals en la literatura dels països de la monarquia hispànica de llengua no castellana? Fóra interessant veure les diferències en la intensitat d'aquesta influència, o la singularitat que representa per a Nàpols l'existència d'altres territoris de llengua italiana fora de la dominació espanyola i que impedeixen una major integració de la seva producció literària en el marc hispànic. L'existència d'uns mateixos models literaris, els mateixos valors estètics i pressupòsits ideològics idèntics, en tot cas, ens situaria davant un fenomen ben peculiar dins la història cultural europea. Ens trobaríem així davant una complexa producció vehiculada majoritàriament en castellà, però amb tres excepcions perifèriques: els casos de Portugal, de Catalunya i de Nàpols;⁸ seria una literatura que tindria el marc d'un estat amb el seu gran imperi co-

3. François JAUBERT DE PASSA, *Recherches historiques sur la Langue catalane*, dins *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires de France* (París 1824), ps. 373-374.

4. Albert ROSSICH, *Francesc Vicenç Garcia: Tres segles i mig de referències escrites*, dins *Arxiu de Textos Catalans Antics*, III (Barcelona 1984), ps. 259-276.

5. Giuseppe GRILLI, *Pròleg a Francesc Vicenç GARCIA, Sonets* (Barcelona 1979), ps. 7-8.

6. Joaquim MOLAS, *Francesc Vicenç Garcia vs. Rector de Vallfogona*, «Serra d'Or» (1976), ps. 38-39.

7. GRILLI, *op. cit.*, p. 16. Més avall, el mateix autor assenyala la coincidència temàtica entre un sonet de Garcia i un del poeta marinista Lubrano (p. 21). Noves ampliacions a aquesta qüestió figuren en un estudi posterior de Giuseppe GRILLI, *Apropaments progressius a un text poètic barroc: «Amo a una pedra...» de Francesc Vicenç Garcia*, dins Narcís GAROLERA, *Anàlisis i Comentaris de Textos literaris catalans*, I (Barcelona 1982), ps. 179-198.

8. Caldria investigar què passa en la mateixa època a Flandes, territori integrant de la

lonial, que assolí la màxima vastitud justament en temps de Garcia.⁹

A propòsit de l'especificitat que constitueix el Barroc literari d'encuny castellà, diverses veus s'han alçat des de fa temps per assenyalar-ne les incorporacions perifèriques: José Ares Montes ressaltant la significació del Barroc portuguès,¹⁰ José Manuel Rozas demanant que s'aprofundeixin els estudis sobre les relacions entre el napolità Giambattista Marino i els poetes castellans¹¹ i Emilio Carilla reclamant que es consideri la literatura barroca llatinoamericana «*como un bien común de España y de la posterior Hispanoamérica independiente*».¹² En efecte: no es tracta, només, de valorar la literatura catalana barroca dins el context del Barroc hispànic; és que un estudi complet de la literatura castellana de l'«Edat d'or» ha de comptar també amb les seves àrees d'influència. Ja ho han remarcat alguns autors, però sempre oblidant la literatura catalana: «(...) S. Sitwell —recorda José Antonio Maravall— *sostuvo que los caracteres que con más claridad y con valor más general definen al Barroco, había que irlos a estudiar en los ejemplos españoles; de ahí, la conveniencia de servirse también de los portugueses e hispanoamericanos, emparentados con aquéllos*».¹³

Des de totes les perspectives, els prejudicis nacionalistes han emboirat aquest panorama. Els historiadors catalans han renunciat desdenyosament a un període de febrosa activitat literària. Diu, per exemple, Miquel i Vergés: «Ja en el segle XVII, Vicenç Garcia no és més que un eco de la poesia castellana expressada en un català corrupte. I val a dir que l'atracció de la forma és conscientment desitjada. Ausiàs March, que poc o molt havia influït fins aleshores en la migrada producció catalana, és del tot oblidat. Quevedo i Góngora esdevenen mestres de l'agònica poesia catalana. Francesc Fontanella gongoreja amb orgull, Vicenç Garcia retreu com un honor un judici d'Heredia en el qual s'exposa la influència del conceptisme [*sic*] ja decadent i rebregat per tants d'imitadors.» I continua: «L'escola i la mètrica nacional han naufragat a l'empenta de tantes influències

monarquia hispànica. La llengua i la distància sembla que impedièn la integració cultural en aquest món literari «espanyol». És sabut que Anvers tingué un paper rellevant en la producció de llibres castellans, però també hi ha autors del país que publiquen en castellà les seves obres: el cas de Miguel Florencio van LANGREN, *La verdadera longitud por mar y tierra*, (s. II, 1644), no deu pas ser aïllat. Juan PÉREZ DE GUZMÁN *Bajo los Austrias. Academias literarias de Ingenio y Señores*, «La España Moderna», III (1894), ps. 82-83) fa vagues referències a la influència de la cort virregnal, però no he pogut consultar els estudis de J. te WINKEL, *De invloed der Spaansche letterkunde op de Nederlandsche in de zeventiende eeuw* (*La influència de la literatura espanyola sobre la literatura neerlandesa en el segle XVII*), «Tijdschrift voor Nederlandsche Taal en Letterkunde», I (1881), o William DAVIDS, *Verflag van een onderzoek betreffende de betrekkingen tuschen de Nederlandsche en de Spaansche letterkunde in de 16-18e eeuw* (*Exposició d'un examen de les relacions entre les literatures neerlandesa i espanyola en els segles XVI-XVIII*) (L'Haia 1918). No sé que després s'hagin publicat més estudis sobre la qüestió.

9. Ell mateix en parla dins el seu *Sermó ... en les exèquies fetes a ... Phelip tercer* (Barcelona 1622), p. 14.

10. Vid. José ARES MONTES, *Góngora y la Poesía portuguesa del Siglo XVII* (Madrid 1954).

11. Juan Manuel ROZAS, *Sobre Marino y España* (Madrid 1978), ps. 17 i ss. És significatiu —i potser encara més que ningú no n'hagi donat la notícia— que una còpia de l'expedient obert per la Inquisició contra Giambattista Marino es conservi dins un manuscrit de la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona (ms. 430, fs. 70-74). El camí de les relacions entre Marino i Espanya pot reservar encara grans sorpreses.

12. Emilio CARILLA, *Manierismo y Barroco en las Literaturas hispánicas* (Madrid 1983), esp. p. 135. Vid., del mateix autor, *El Gongorismo en América* (Buenos Aires 1946), i *La Literatura barroca en Hispanoamérica* (Nova York 1972).

13. José Antonio MARAVALL, *La cultura del Barroco. Análisis de una estructura histórica* (Espanya de Llobregat 1975), p. 40.

i fa pena de veure que ningú no se n'adona. Vicenç Garcia serà per molts anys recreat com un dels més grans enginys de les lletres catalanes.»¹⁴

Paral·lelament, els estudiosos castellans i portuguesos s'han cregut els únics representants de les «*dos literaturas multiseculares*»¹⁵ que «existeixen» a la península; potser perquè, com deia Figueiredo, Catalunya és «*una aberración del mundo hispánico*», per la seva «*tendencia centrifuga, de sentido mediterráneo y de influencia cultural francesa*».¹⁶ O bé han vist fantasmes on no n'hi havia: «*en las Academias de Lisboa y de Barcelona [...], la congregación de los literatos que tomaban los apellidos simbólicos de los Desconfiats, de los Anónimos y de los Ocultos, eran núcleos de otras tantas conspiraciones contra el poder soberano de España y la unidad de la patria*».¹⁷

Amb tot, l'estudi de la historiografia literària portuguesa pot fer llum sobre els problemes semblants que planteja la literatura catalana. Quan Figueiredo despatxa la literatura barroca portuguesa amb els termes que veurem, ¿no ens sembla que sentim les mateixes prevencions que a Catalunya han impedit durant molt de temps analitzar correctament la poesia de la mateixa època?: «*Síguese [al Quincentismo] un medio letargo, entrecortado de estremecimientos ilusos, como los despertares de Segismundo. La imaginación duerme, el sentimiento poético se envilece en la sátira burlesca y en los artificios academicistas*»¹⁸ La historiografia tradicional portuguesa rebutja la poesia castellanitzant com a senyal de decadència, assaja l'explicació del gongorisme a partir del que entre nosaltres s'ha anomenat «barroquisme precoç» de la segona meitat del segle xv, i fonamenta la influència de Góngora i la literatura castellana en les conseqüències de la unitat política,¹⁹ simplificant així les arrels de la qüestió. Analitzar-la aquí, però, ens portaria massa lluny.

Analitzant la producció poètica de Garcia en el marc del Barroc hispànic, no se'l veu pas com un epígon, un imitador tardà de la poesia castellana quan aquesta ja perdía bona part de la seva transcendència: el quadre de l'Apèndix ens el situa cronològicament centrat dins l'època més fecunda de la literatura castellana. Hi figura una trentena d'escriptors peninsulars, generalment considerats els més importants del Manierisme i el Barroc. Fixem-nos que els autors valencians inclosos escriviren tots en castellà. Entre els portuguesos (Rodrigues Lobo i Faria e Sousa), el primer fou literàriament bilingüe, i el segon va escriure pràcticament sempre en castellà. El manuscrit era el vehicle normal per a la lectura de la seva obra: de tots aquests escriptors, un terç publica en vida les seves composicions, un altre és publicat dintre el període barroc, i la producció poètica de la resta no va arribar aplegada a la impremta sinó ja en els segles xix o xx, o encara és inèdita en llibre.²⁰ En aquest context, la gran originalitat de Garcia, doncs, rau en el fet de no haver escrit mai en castellà (li coneixem tan sols un sonet bilingüe, de circumstàncies).

I és que des del punt de vista lingüístic el cas de Catalunya —com el de

14. J[osep] M[ària] MIQUEL I VERGÉS, *La Filologia catalana en el Període de la Decadència*, «*Revista de Catalunya*», núm. 90 (setembre de 1938), p. 69.

15. Fidelino de FIGUEIREDO, *Pirene. Introducción a la Historia comparada de las Literaturas portuguesa y española* (Madrid 1971) [1.ª ed. port.: Lisboa 1935], p. 11.

16. *Ibid.*, p. 57.

17. PÉREZ DE GUZMÁN, *op. cit.*, p. 106.

18. FIGUEIREDO, *op. cit.*, p. 86.

19. *Vid.* ARES MONTES, *op. cit.*, *passim*.

20. Per a la confecció d'aquest quadre m'he basat especialment en Antonio RODRÍGUEZ-MOÑINO, *Construcción crítica y Realidad histórica en la Poesía española de los Siglos XVI y XVII* (Madrid [València] 1968), ps. 20-23.

Nàpols— és especial. Portugal s'integra més fortament dins l'àmbit literari castellà. La majoria dels seus escriptors cultes és bilingüe la segona meitat del segle XVI,²¹ i molts dels seus poetes només escriuran en castellà; fins i tot els més anticastellans,²² ja que la consciència del valor de la pròpia llengua com a instrument d'autoafirmació és posterior —fenomen aquest que també és clar entre nosaltres.²³ Portugal, doncs, viu des del punt de vista literari una situació semblant a la que visqué València en la primera meitat del segle XVI. Les Illes, marginades generalment de la literatura culta, quan en fan la fan en castellà, amb alguna excepció poc significativa. Al Principat, en canvi, hi ha una literatura culta abundant en català durant el segle XVII: més exactament, durant la primera meitat del segle.

El cas de Catalunya és insòlit, doncs, en el panorama de la literatura hispànica. Si l'anàlisi estètica, que ens permetia obrir aquestes observacions parlant d'una literatura única pels temes i els models literaris en voga, es completa amb les conclusions de l'anàlisi lingüística, un fet més rellevant es destaca d'aquesta reflexió: és veritat que Garcia no és un poeta retardatari, sinó que s'inscriu plenament dins el Barroc hispànic; el fet decisiu, però, és que amb ell aparegui al Principat un bon nombre de poetes que renuncia a participar directament en la literatura castellana, i, notòriament, que durant cinquanta anys hi hagi una lírica de cançoner d'autors que han deixat d'ésser bilingües (com ho eren encara Pere Serafí i Joan Pujol, en el segle XVI). Sobta encara veure que la introducció de castellanismes en la lírica catalana del Barroc hagi estat considerada una manifestació de castellanització més important que el bilingüisme dels poetes catalans dels segles anteriors. O no tan anteriors: el recull intítulat *Jardí de Ramelleres* (manuscrit 9 de la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès) és potser l'únic exponent siscentista d'una temptativa de conrear la poesia barroca de cançoner en castellà per autors catalans. L'èxit esclatant de l'escola que veia en Garcia el seu capdavanter ho va fer, de moment, inviable.

El Barroc català representa la continuïtat d'una literatura catalana culta, la pràctica inexistència d'autors bilingües (prescindint dels poetes ocasionals o de certàmens) i l'excepcionalitat d'escriptors en castellà poèticament actius, al Principat.²⁴ És significatiu, en aquest sentit, que Ausiàs Marc hi mantingués la seva vigència com a model literari encara a començament del segle XVII (a València

21. El bilingüisme portuguès arrenca de molt més lluny, però ara això no ens interessa. També hi ha un bilingüisme literari al Principat des de mitjan segle XV, i no deixa de sorprendre veure que trobem al Principat i a Portugal més autors bilingües la segona meitat del segle XV que no pas a València en el mateix període. El fenomen ja ha estat assenyalat per Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Un Precedent del Bilingüisme literari valencià: la Tertúlia d'Isabel Suaris a la València quatrecentista*, «Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona», XXXVIII (1979-1982), ps. 110-114. En el tombant dels segles XVI-XVII, però, es registra al Principat un procés divergent, de «recatalanització» literària. El fet ja fou detectat per Joaquim MOLAS, *Francesc Calça: Poemes*, «Els Marges», 14 (setembre de 1978), p. 84, i és reprès per Antoni FERRANDO FRANCÉS, *Els Certàmens poètics valencians* (València 1983), p. 891. Si el fenomen arrelat no crec que fos tant per una reacció nacionalista com per l'autosuficiència d'un mercat literari que es marginà voluntàriament del món castellà per l'evident impossibilitat d'integrar-s'hi eficaçment.

22. Vid. ARES MONTES, *op. cit.*, esp. ps. 125 i ss.

23. Bona part de la literatura patriòtica de 1640 és escrita en castellà (vid. Jorge RUBIÓ, *Literatura catalana*, dins Guillermo DÍAZ-PLAJA [dir.], *Historia General de las Literaturas Hispánicas*, III (Barcelona 1953), esp. ps. 503 i 507, i els versos reproduïts dins Albert ROSICH, *La Codolada, una Forma mètrica catalana*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra*, III (= «Estudis Universitaris Catalans», XXV) (1983), p. 487.

24. Vid., M[iquel dels] S[ants] OLIVER, *La producció castellana a Catalunya*, «Estudis Universitaris Catalans», III (1909), ps. 117-129.

ja l'havia perduda), i almenys com a referència històrico-literària bàsica fins a la meitat del segle. En canvi, la referència en la literatura pàtria dels portuguesos del XVII era Camoës, un escriptor bilingüe i vinculat als cercles literaris espanyols. (Els valencians representen un estadi de major identificació amb la literatura en castellà: la llengua dels escriptors medievals ja no era valencià, sinó «llemosí»,²⁵ i els models locals ja eren Guillem de Castro o Gil Polo.) En fi, Camoës imità Garcilaso i era amic del sevillà Herrera; a Catalunya Garcilaso no fou imitat en català fins a l'època de Fontanella.

És clar que ens adonem que el camí que obre Garcia dins la literatura catalana va resultar, a la llarga, un carreró sense sortida. Evidentment, la imitació de la poesia castellana, feta des d'una perspectiva conscientment marginal quant als temes poètics (bàsicament satírics i de circumstàncies) i des d'un reducte perifèric, geogràficament i políticament, portava a la banalització i la provincianització literàries. No podia ésser altrament, ¿i no hem vist les mateixes característiques en les paraules de Figueiredo sobre el Barroc portuguès? En tot cas, és evident que no es pot pas retreure a Garcia que no hagués escrit poesia metafísica —tot i que alguns dels seus poemes amorosos en reflecteixen aspectes importants— ni que fos per contrarestar aquells elements de vulgaritat que constitueixen una part essencial de la seva producció.

És un fet incontestable que amb Garcia s'obre pas dins la literatura catalana una àmplia nòmina de poetes que contradiuen el títol despectiu de «Decadència» amb què s'ha qualificat un llarg període de la nostra literatura. El que passa és que els autors de què parlem han divulgat la seva obra a través d'un mitjà de transmissió —el manuscrit— que ha amagat als nostres ulls la vitalitat de l'escola poètica barroca, la qual continua essent la gran desconeguda dins el panorama de la història de la nostra literatura.

ALBERT ROSSICH

25. Vid. Joan FUSTER, *Notes sobre el «Llemosí» a la València del Segle XVI*, Discurs llegit a la cerimònia d'investidura de Doctor *honoris causa*, a la Universitat Autònoma de Barcelona (Bellaterra 1984).

APÈNDIX

FRANCESC VICENT GARCIA EN EL CONTEXT DEL BARROC HISPÀNIC:
POETES NASCUTS EN LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVI

<i>Nom</i>	<i>Naixement</i>	<i>Mort</i>	<i>Data de la impressió conjunt obra poètica</i>
Lupercio Leonardo de Argensola	1559	1613	1634
Maestro José de Valdivieso	1560?	1638	(publica en vida)
Gaspar de Aguilar	1561	1623	1951
Luis de Góngora y Argote	1561	1627	1627 (pòstuma)
Bartolomé Leonardo de Argensola	1562	1631	1634
Alonso de Ledesma	1562	1623	(publica en vida)
Cristóbal de Mesa	1562	1633	(publica en vida)
Félix Lope de Vega y Carpio	1562	1635	(publica en vida)
Juan de Arguijo	1567	1623	1841
Guillem de Castro	1569	1631	*
Francisco de Medrano	1570?	1606-7	1617
Rodrigo Caro	1573	1647	1883
Antonio Mira de Amescua	1574?	1644	*
Francisco de Borja y Aragón	1577	1658	(publica en vida)
Pedro de Espinosa	1578	1650	1909
FRANCESC VICENT GARCIA	1578-79	1623	1703
Luis Vélez de Guevara	1579	1644	*
Francisco de Quevedo y Villegas	1580	1645	1648-1670
Hortensio Félix Paravicino	1580	1633	1641
Francisco Rodrigues Lobo	1580?	1621	1723
Francisco López de Zárate	1580?	1658	(publica en vida)
Conde de Villamediana	1582	1622	1629
Juan de Jáuregui	1583	1641	(publica en vida)
Francisco de Rioja	1583	1659	1867-1872
Luis Carrillo de Sotomayor	1583?	1610	1611
Pedro Soto de Rojas	1584	1658	(publica en vida)
Baltasar Elisio de Medinilla	1585	1620	*
Esteban Manuel de Villegas	1589	1669	(publica en vida)
Manuel de Faria e Sousa	1590	1649	(publica en vida)
Anastasio Pantaleón de la Ribera	1600	1629	1634
Pedro Calderón de la Barca	1600	1681	*

* Obra poètica no reunida en llibre